

ЦРКВЕНИ ОДНОСИ НА ТЕРИТОРИЈИ ВОЈВОДИНЕ ДО КОНЦА ВИЗАНТИЈСКЕ ВЛАДАВИНЕ¹

Почетци хришћанства, ширење истог и оснивање црквених општина на оном делу територије Војводине који је улазио у оквир римске империје и сачињавао део провинције *Pannonia II*, потпуно су завијени у таму. Несумњиво је хришћанство већ у последњој трећини 3. века било ухватило овде чврста корена, као што се види из *acta martyrum* Диоклецијанових времена и из развоја историје цркве у 4. веку. Најстарије сведочанство за егзистенцију хришћанске општине, које имамо за крајеве споменуте провинције, односи се на град *Sibalae* (Винковици), који се налази већ изван граница Војводине; тамошњи епископ Евсевије претрпео је мученичку смрт за владе цара Валеријана (253–260). И у градовима *Syrmiium* (Ср. Митровица) и *Mursa* (Осек) постојале су хришћанске општине још у доба пре никејског сабора (325). На првом васељенском сабору у Nikeји био је присутан мали број епископа из Паноније. Пошто није вероватно да панонски епископат није имао интереса за питања, која су била предмет расправе у Nikeји, или да цар Константин Велики није желео да понеки епископи у већем броју присуствују саборским седницама, може се закључити да је број епископских седишта у Панонији уопште био још мален.

О ширењу хришћанства у Банату, за време римске владавине (Банат је био саставни део провинције *Dacia Maluensis*), нису се сачувале никакве вести. Год. 271. римски цар Аврелијан, из стратегијских разлога, напустио је територију целе Дакије, дакле и Банат, а по римској евакуацији Банат су освојили Сармати. Банат је, као што се види из бројне популације, налаза златног накита и новца од драгог метала, који је у тој земљи био у оптицају, био богата земља. Један део романског становништва остао је у Банату, по свој прилици, и после одласка Римљана, нарочито земљорадничко становништво, али и изванредан број занатлија и трговаца у већим местима, који нису хтели напуштати пословне везе, које су још од ранијих времена имали са месним и суседним становницима, а учинили су то у нади да ће живот под владом Сармата бити обезбеђенији и мирнији. Успешне војне акције цара Константина Великог против Сармата имале су за последицу

¹ *Гласник Историјског друштва у Новом Саду*, V, 1932, 325-330.

ширење хришћанства међу банатским Сарматима; о даљем развоју процеса христинизације не постоје никакви подаци.

О ширењу хришћанства у Бачкој и о тамошњим црквеним односима у периоду до првог слома византијске владавине у Срему не постоје никакви подаци; приказ пак црквених прилика у овој области у познијим временима, лежи изван оквира позноримске и византијске историје, пошто Бачка област није више улазила у византијску интересну сферу.

После кратког претреса о приликама у Банату и Бачкој, прелазим на излагање историје сирмијских епископа и црквене организације у Срему, који је чинио источни део римске провинције Pannonia II.

На челу листе сирмијских епископа, која се не може у потпуности реконструисати, налази се св. Иринеј који је умро као мученик (304). Други познати епископ био је Domnus (од око 325. до отприлике 335), који је учествовао у раду првог васељенског сабора у Nikeји (325) и потписао се Δόμνος Παπνονίας, али га св. Атанасије Велики изрично спомиње као сирмијског епископа. Његов наследник Eutherius учествовао је на црквеном сабору у Сардици (343) и фигурише међу потписницима саборских закључака. После њега спомиње се чувени Photinus, изабран најкасније 344. године, који је на сабору одржаном 351. у Sirmium-у свргнут с епископске катедре због јереси, која је по њему названа фотинском јереси. Њега је наследио аријанац Germanius (351. до отприлике 376). Одступајући све више од аријанизма Germanius се 366. приближио ортодоксији; после овога не спомиње се више његово име. Живео је вероватно још до 376, а може бити и до 377, јер један црквени сабор у Sirmium-у који је формулисао чисто никејски символ вере, одржан је под председништвом његова наследника Apemius-a, припадника ортодоксије чији је избор обављен после смрти цара Валентијана (375). Apemius је учествовао на саборима у Аквилеји (382) и у Риму (382). После њега се као сирмијски епископ спомиње Cornelius, који је према једном писму папе Инокентија I, упућеном 409. нишком епископу Марцијану, седео на епископској катедри од око 392. до 409. г. Са последњим титуларом завршује се листа сирмијских епископа 4. столећа; листа је скоро потпуна, јер обухвата седам имена. Имена сирмијских епископа потоњих векова до коначног пада византијске владавине у Срему нису се сачувала.

Црквена организација провинције Pannonia II, под коју је потпадао и сремски део Војводине, обухватала је епископије Sirmium (Митровица), Cibalae (Винковци) и Mursa (Осек), од којих се само прва епископија налазила на територији позније Војводине. Bassiana се пре 535. година нигде не спомиње као епископија, а тешко је претпоставити да је у доба када су Римљани на целој територији провинције Pannonia II вршили ефективну власт, могла у непосредној близини Сирмијума постојати још једна епископска катедрa и да се иста за време другог века (од почетка 4. до средине 5. века) нигде и ниједном

не спомене. Као што се види, број епископија био је сразмерно опсегу провинцијалне територије мален, што се може објаснити само постојањем маленог броја знатнијих градова. Епископ сирмијски, као епископ главног града провинције, имао је положај митрополита (*episcopus metropolitanus*). Епископ сирмијски Анемије, који је присуствовао црквеном сабору у Аквилеји (381), титулише се међу сигнатарима саборских закључака *caput Illyrici*, квалификујући тиме *Syrmium* као *caput totius Illyrici* (разуме се *Occidentalis*). Међутим, не постоје никакви докази да је ова квалификација имала више него почасни карактер и да је укључивала вишу јурисдикцију од митрополитске, а исто тако немамо никакве вести да је сирмијски епископ икада извршио било који акт врховно-митрополитске јурисдикције. Али ипак је сирмијски епископ, с обзиром на изванредно важан политички положај *Syrmium*-а, као и на одлучујућу улогу коју је исти град имао у аријанским споровима који су трајали све до цара Теодосија Великог и до другог васељенског сабора у Цариграду (381), уживао у цркви велики углед те се у посланици цариградског црквеног сабора од 382, упућеној римском црквеном сабору држаном исте године, спомиње у наслову одмах иза солунског митрополита Ахолија, а пред овим спомињу се и епископи града Рима, *Mediolanum*-а и *Aquileias*. У опсегу целог *Illyricum Occidentale* био је *Syrmium*-а оснивао се на државнополитичком положају истога града као царске резиденције кроз већи део 4. столећа и провизорног седишта префекта префектуре Илирика, а никако на каквим црквеним привилегијама, као што је био случај код Александрије, Антиохије, Јерусалима и Рима. За време св. Амвросија долази, благодарећи његовој изванредној личности те положају као седиште италског викаријата као и царска резиденција, до великог значај *Mediolanum* (Милано), чији је црквени утицај далеко прелазило границе италског викаријата и осећао се, штавише у провинцији *Pannonia II*, тако да се сирмијски епископ дао хиротонисати од Амвросија.

О црквеним односима у току 5. столећа немамо никаквих вести. Једино се спомиње како је приликом опсаде *Syrmium*-а од стране Хуна тамошњи епископ одредио неколико знатних црквених утвари, које би имале да послуже као откупнина за случај да га Хуни заробе. Међутим, особа којој је поверио био ове утвари, дала је исте једном римском банкару у залог и на основу тога залога подигла новчани зајам.

Више вести имамо из Јустинијанове епохе. У доба његове владавине пада креирање нове црквене организације са средиштем у новооснованом граду *Iustiniana Prima* (*novella XIX* од 14. априла 535. и *novella CII* од 18. марта 545), које је тангирало и црквене односе у провинцији *Pannonia II*. Ова нова архиепископија обухватала је, према одредби прве новеле, осим пет провинција цивилне дијецезе Дакије, још и део провинције *Pannonia II*, „*quae in Vasensi est civitate*“, тј. део исте провинције који се налазио под непосредном управом императора. Према конјектури, а

уједно и емендацији Zeiller-a и Stein-a,² има се место „Bacensi“ читати „Bassianensi“. Црквено средиште првога дела провинције Pannonia II био је град Bassiana,³ који се ни пре ни после тога нигде не спомиње као седиште епископа, нити је и један титулар ове епископије познат. Каснијом новелом модификован је у првоспоменутој новели циркум-скрибирани територијални опсег нове архиепископије, утолико што је цела провинција Pannonia II са својим епископским седиштима била стављена под јурисдикцију архиепископа Јустинијана Прима. Ова нова црквена организација, која се углавном поклапа са цивилном дијецезом Дакијом, била је по својој етничкој структури латинска са незнатном примесом грчког или грецизованог елемента, те је припадала сфери латинске, прецизније, романске културе. Нова црквена формација (северозападна половина префектуре Illyricum-a), па дакле и њен панонски део, узела је врло жива учешћа у жестоким и дуготрајним догматским споровима и црквенополитичким борбама које испуњују владу цара Јустинијана. Карактеристично је да се илирски епископат свагда налазио у најодлучнијој опречности и опозицији према официјелној догматици и црквеној политици. За време трајања најжешће од ових борби, тзв. спора о три поглавља заузео је готово цео Запад и Илирик најодлучнији став Јустинијанове црквене политике. Овим поводом одржани сабор епископа дијецеза архиепископата Јустинијане Прима закључио је депозицију и екскомуникацију свога црквеног поглавара архиепископа Бенената, са разлога што се исти у супротности са становиштем својих митрополита и епископа, био прикључио официјелној црквеној политици. Међутим, цар Јустинијан се у спровођењу својих црквенополитичких основа није дао омести, него је своју политику консеквентно спроводио. У Илирику је, штавише пред саста-нак петог васељенског сабора (553) дошло до локалних немира, који су изазвали потребу војничке интервенције.

Анархија, која је после смрти цара Маврикија (602) настала у империји и трајала за време целе владе цара Фоке, па и за првих година Ираклијеве владе, изазвала је у северној половини Балканског полуострва општу пометњу и слом постојећег поретка, па је разорила и црквену организацију у цивилној дијецези Дакији. Специјално пак на територији провинције Pannonia II етаблирање Авара и стање настало после Маврикијеве смрти проузроковали су уништење апарата грађанске и војне организације, који је цар Јустинијан био делимично успоставио. Немоћ империје да поврати изгубљену територију с оне стране Саве, имала је за последицу крај античке културе у крајевима

² Zeiller у литератури цитирано дело стр. 388 и E. Stein, Studien zur Geschichte des Byzantinischen Reiches, стр. 151.

³ Bassiana је био град на цести Sirmium – Taurunum (Митровица-Земун); према домишљању W. Tomaschek-a s. w. Bassiana u Pauly-Wissowa, Realencykl. d. klass. Altertumswissenschaft V. Halbband, 105, град се налазио источно од Руме.

чије је средиште био Sirmium. Ипак, као што се може закључити из даљег одржавања култа св. Димитрија и св. Иринеја, у тим крајевима и после пада римске владавине показује се непрекинута егзистенција једног дела старог романског хришћанског становништва, који је својим привредним радом омогућавао економску егзистенцију свог новог господара Авара.

Након дужег времена после пада аварске државе, јавља се Sirmium опет у доба када је паганизам био потиснут из свог владајућег положаја а хришћанство опет добило превласт у овим крајевима. Sirmium се први пут поново спомиње за франачке владе у доба цара Карла Великог у епитафу аквилејског патријарха Павлина на смрт фријаулског херцога Ериха. После краткотрајне франачке владавине, ова област је у почетку 9. столећа потпала под власт Бугара. Не постоје никакве вести о судбини сирмијске епископије после разорења града од стране Авара (582), али је вероватно да је овај ратни догађај, који је имао за последицу губитак једне веома важне граничне тврђаве, проузроковао и престанак сирмијске епископије. Исто тако је вероватно, иако ни о том немамо никаквих података, да је с инкорпорацијом ове територије франачкој држави уследела рестаурација сирмијске епископије, сада civitas s. Demetrii. Сирмијска епископија је, може бити, остала и после проширења бугарске владавине на Срем, задржавши до времена прелаза Бугара на хришћанство латински карактер. Али после конверзије Бугара, а нарочито после одлучног оријентисања бугарске цркве према Цариграду, није вероватно да је сирмијска епископија могла остати подложна римској цркви, него је потпала под јурисдикцију најпре бугарске архиепископије у Дрстру, а касније охридске архиепископије, као што се може закључити из чињенице да сирмијски епископ фигурише у листи суфрагана охридске цркве. Сирмијска епископија пак први пут се поново спомиње у повељи цара Василија II од године 1020, којом потврђује привилегије охридске архиепископије, чије је формирање свакако истодобно са стварањем Самуилове словенске државе у Македонији. У листи суфрагана охридског архиепископа спомиње се на 13. месту епископ Θράμιου, што се свакако односи на Sirmium, као што се види из notiције сачуване у Vatic. gr. 828 fol. 354r: τάξις τῶν θρόνων τῆς Πρώτης Ἰουστινιανῆς; овде стоји на 15. месту ο ἰερεὺς τοῦ ἁγίου Σερμίου (Сирмијска епископија). Јурисдикциони положај сирмијског епископа у оквиру охридске архиепископије битно се разликује од његовог ранијег јурисдикционог положаја; док је, на име до разорења Sirmium-а по Аварима, сирмијски епископ био episcopus metropolitanus провинције Pannonia II, а у 4. веку послужио се чак предикатом caput Illyrici, сада је функциоирао као епископ суфраган охридског архиепископа и имао је једноставну епископску јурисдикцију. Овај положај задржала је сирмијска епископија за све време трајања успостављене византијске доминације, која је била прекинута мађарском окупацијом Срема 1071. и последњи пут за врло кратко време успостављена за владе цара Манујла I Комнина, да убрзо, после његове смрти, ова област буде коначно за Византију изгубљена.

Литература

A. Alföldi, Der Untergang der Römerherrschaft in Pannonien II, Berlin-Leipzig 1926. – J. B. Bury, History of the later Roman Empire I, II, London 1923. – J. B. Bury, History of the Eastern Roman Empire, London 1912. – Н. Вулић, Фрушкогорски мученици. Гласник историског друштва 4 (1931), 359–373. – L. Duchesne, Histoire ancienne de l' Eglise. I⁶, II⁵, III⁴, Paris 1911. – L. Duchesne, L' Eglise au VIème siècle, Paris 1925. – R. Egger, Civitas Noricum. Wiener Studien 47 (1929) 146–154. – Н. Gelzer, Ungedruckte und wenig bekannte Bistümerverzeichnisse der orientalischen Kirche. Byz. Ztschr. I (1892), 245–282 и II (1893), 22–72. – Н. Gelzer, Der Patriarchat von Achrída, Leipzig 1902. – B. Granić, Die Gründung des autokephalen Erzbistums von Justiniana Prima durch Kaiser Justinian I, im Jahre 535, Byzantion II (1925) 123–140. – A. Harnack, Die Mission und Ausbreitung des Christentums in den ersten drei Jahrhunderten³, I, II, Leipzig 1915. – C. Jireček, Das christliche Element in der topographischen Nomenklatur der Balkanhalbinsel, Wien 1897. – C. Jireček, Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters I, Wien 1902. – J. Jung, Römer und Romanen in den Donauländern, Innsbruck 1887. – Th. Mommsen, Römische Geschichte V⁴, Berlin 1894. – C. Patsch, Beiträge zur Völkerkunde von Südosteuropa. II Banater Sarmaten; III 1 Die Völkerbewegung an der unteren Donau in der Zeit von Diokletian bis Heraklius; IV. Die quadisch-jazygische Kriegsgemeinschaft im Jahre 364/75, Wien 1925/29. – O. Seeck, Geschichte des Untergangs der antiken Welt IV – VI, Stuttgart 1920/21. – Ст. Станојевић, Византија и Срби I, II. Нови Сад, 1903/6. – E. Stein, Studien zur Geschichte des byzantinischen Reiches vornehmlich unter den Kaisern Iustinus II u. Tiberius Constantinus, Stuttgart 1919. – E. Stein, Geschichte des spätrömischen Reiches I, Wien 1928. – J. Zeiller, Les origines chrétiennes dans les provinces danubiennes de l' Empire Romain, Paris 1918.